

Darbo jėgos senėjimo padariniai darbuotojų saugai ir sveikatai. Tyrimo apžvalga

Šioje apžvalgoje aptariami svarbiausi klausimai, susiję su darbuotojų sauga ir sveikata (DSS) bei darbo tvarumu ES darbo jėgos senėjimo sąlygomis.

Darbo jėgos senėjimo padariniai DSS

Dėl demografinių pokyčių bei socialinės ir ekonominės raidos ES darbo jėga senėja. Pastaraisiais metais skatinama didinti 55–64 metų amžiaus asmenų užimtumo lygį ir šiuo metu daugelyje valstybių narių į pensiją išeinama sulaukus daugiau nei 65 metų. Tai turi svarbių padarinių DSS ir darbo tvarumui. Norint išlaikyti darbuotojus darbingus, geros fizinės ir psichikos sveikatos iki jų pensinio amžiaus, reikia skirti dėmesio tam, kad būtų sukurtos geros darbo sąlygos ir užtikrinta tinkama darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyra, užimtumo saugumas ir galimybės mokytis visą gyvenimą¹. Todėl labai svarbu suprasti, kokių su DSS susijusių uždavinių kyla dėl darbo jėgos senėjimo.

Siekiant juos išspręsti, šioje apžvalgoje nagrinėta: pokyčiai, kurių sendami patiria dirbantys asmenys, taip pat galimas per gyvenimą dirbto darbo poveikis sveikatai ir sugebėjimams; šių dalykų padariniai DSS ir tvariam darbiui; DSS priemonės, kurių reikia imtis siekiant sumažinti neigiamą poveikį saugai ir sveikatai ir skatinti visą gyvenimą puoselėti tvarų darbą.

Ataskaitoje vartojant sąvoką „darbingumas“, omenyje turimi su atliekamo darbo reikalavimais susiję asmens galimybės. Yra daug sveikatą ir darbingumą lemiančių veiksnių, kuriems turi įtakos įvairūs tarpusavyje sąveikaujantys su darbo vieta susiję ir nesusiję veiksniai. Pvz., vieni iš veiksnių, darančių poveikį darbo sąlygoms, yra darbo vietos kultūra bei nacionalinė DSS politika ir paslaugos.

Su amžiumi susiję pokyčiai ir darbo poveikis

Kalbant apie su amžiumi susijusius pokyčius ir darbo poveikį, nustatyti šie **svarbiausi faktai**:

- nors senėjimas neatsiejamas nuo fiziologinių pokyčių, **pats amžius nėra svarbiausias sveikatą ir veiksmingumą lemiantis veiksnys**. Nėra taip, kad senėjant neišvengiamai tenka kovoti su ligomis, – svarbų poveikį sveikatai daro ir gyvenimo būdo veiksniai;
- skiriasi kiekvieno asmens fizinė jėga ir ištvermė: vyresni darbuotojai gali būti stipresni už savo jaunesnius kolegas. Dažnai vyresnių darbuotojų taikomi darbo metodai ir įgūdžiai, sukaupti įgijus patirties, gali **atsverti** prarastą funkcinį pajėgumą darbe;
- senstant silpnėja kai kurie pažintiniai gebėjimai. Tačiau dažnai vyresni darbuotojai lengviau priima sprendimus, turi daugiau konkrečiam darbui reikalingų žinių, sugeba geriau argumentuoti ir yra labiau motyvuoti mokytis nei jaunesni kolegos. Be to, paprastai tam tikri svarbiausi pažintiniai gebėjimai ima pastebimai mažėti tik nuo 70 metų amžiaus;

- vyresni darbuotojai yra labiau linkę turėti lėtinių sveikatos problemų; tačiau daugelį lėtinių ligų galima valdyti ir jos nedaro poveikio darbo rezultatams;
- vyresnių asmenų sveikatai gali turėti įtakos per visą profesinės veiklos laikotarpį patirtas ilgalaikis rizikos veiksnių poveikis ir, iki pasireiškiant padariniams, gali praeiti ilgas latentinis laikotarpis.

Apskritai **vyresni darbuotojai organizacijose yra labai vertingi**: dažnai jie turi daugiau praktinės patirties, žinių ir įgūdžių nei jaunesni darbuotojai, yra patikimesni ir labiau įsipareigoję, jų kaita ir nedarbingumas (trumpalaikis) mažesni.

Kalbant apie šiuo su amžiumi ir darbu susijusių pokyčių padarinius DSS ir tvaraus darbo požiūriu, nustatyti šie **svarbiausi faktai**:

- rengiant DSS strateginius dokumentus, turėtų būti skiriamas ypatingas dėmesys **kaupiamajam** fizikinių ir cheminių rizikos veiksnių **poveikiui** darbuotojams, kadangi tai turi įtakos darbo tvarumui. Ilgalaikis daug pastangų reikalaujantis darbas visais atvejais didina neigiamą įtaką dėl amžiaus sumažėjusiam darbingumui;
- daug fizinių pastangų reikalaujantį darbą dirbantiems vyresniems asmenims gali dažniau atsirasti kaulų ir raumenų sistemos (KRS) pažeidimų arba lėtinis nuovargis. Tačiau traumos tikimybė daugiau siejama ne su amžiumi, o su darbingumu. Todėl **siekiant nustatyti, ar darbuotojas gali atlikti konkretų darbą, taip pat nustatyti su juo susijusią KRS pažeidimų riziką, reikėtų remtis ne jo amžiumi, o fiziniu pajėgumu**. Gali prireikti papildomos pagalbos, įskaitant darbo pritaikymą;
- **tam tikromis aplinkybėmis** kai kurie su amžiumi susiję pokyčiai gali lemti rizikos padidėjimą;
- **svarbiausias traumos riziką didinantis veiksnys yra ne amžius, o profesija**;
- priežastys, dėl kurių vyresni ir jaunesni darbuotojai patiria **stresą darbe**, skiriasi ir reikėtų į tai atsižvelgti;
- **tęsimas darbas esant geroms darbo sąlygoms** siejamas su geresne darbuotojų fizine ir psichikos sveikata, palyginti su nedirbančiais asmenimis;
- nors esama prieštaringų įrodymų dėl to, kad vyresni darbuotojai gali patirti daugiau sunkumų dėl **pamaininio darbo**, šių sunkumų patiriantiems asmenims reikia suteikti papildomą pagalbą arba užtikrinti galimybę dirbti ne pamainomis;
- vyresnių darbuotojų įgyta **patirtis** gali jiems padėti įveikti su amžiumi susijusius sunkumus ir padidinti našumą darbo vietoje;
- paprastai prie daugelio su amžiumi siejamų pokyčių ir sveikatos problemų (pvz., su klausa ar rega susiję pokyčiai arba lėtinės ligos) galima **prisitaikyti paprastomis pagalbėmis priemonėmis arba pakoregavus darbo pobūdį**;
- **vyresnių darbuotojų darbui palengvinti skirtos priemonės dažniausiai yra naudingos visiems darbuotojams**.

¹ Europos gyvenimo ir darbo sąlygų gerinimo fondas (Eurofound, 2012 m.), „Nuosmukio laikotarpio vyresnių darbuotojų užimtumo tendencijos ir politika“.

Tvaraus darbo rėmimas

Kad būtų galima pagerinti visų darbuotojų darbo sąlygas ir sumažinti neigiamą poveikį saugai ir sveikatai, svarbu laikytis integruoto požiūrio; naudinga šiuo tikslu remtis sąvokomis „tvarus darbas“ ir „viso gyvenimo ciklo principas“. Šioje apžvalgoje aptariami įvairūs tvaraus darbo modeliai ir parodomas jo daugialypis pobūdis. Iš šių modelių matyti, jog esama sudėtingų ir tarpusavyje sąveikaujančių veiksmų, galinčių turėti įtakos asmenų darbingumui ir darbo tvarumui. Vyresnių darbuotojų išlaikymą darbo rinkoje taip pat lemia įvairūs tarpusavyje susiję veiksniai (pvz., motyvacija ir mokymosi galimybės) ir platesni socialiniai ir politiniai bei instituciniai veiksniai (pvz., pajamų paskirstymas bei pensijų ir mokesčių tvarka).

Remiantis Europos darbo sąlygų tyrimu, gana didelė dalis darbuotojų teigia, jog dirba varginančiomis darbo sąlygomis, – tai gali lemti ankstyvą pasitraukimą iš darbo rinkos².

DSS požiūriu tvarus darbas kuriamas dviejų pagrindinių kategorijų priemonėmis (abejoms yra taikoma Europos teisinė sistema dėl DSS):

- 1. bendrosiomis priemonėmis**, kuriomis yra valdoma visiems darbuotojams kylanti rizika; taip siekiama užtikrinti, kad per visą gyvenimą dėl darbo nebūtų pažeidžiama fizinė arba psichikos sveikata;
- 2. konkrečiomis priemonėmis**, kurių tikslas – apsaugoti ypač pažeidžiamų grupių asmenis prireikus imantis papildomų veiksmų.

Tvariam darbui puoselėti skirtos DSS priemonės

Šioje ataskaitoje nustatytos **svarbiausios priemonės**, kuriomis siekiama tobulinti visiems darbuotojams, ypač vyresniems, taikomus strateginius rizikos prevencijos metodus, yra šios:

- visapusiškas požiūris į amžiaus valdymą apima DSS, sveikatos stiprinimo ir žmogiškųjų išteklių valdymo priemones;
- DSS ir amžiaus valdymo aspektus apimantis rizikos vertinimas gali būti atliekamas siekiant nustatyti visiems darbuotojams ir konkrečioms jų grupėms arba atskiriems asmenims tinkamas rizikos prevencijos priemones;
- dažnai labai paprasti ergonominiai pakeitimai ar darbo vietos/įrangos pritaikymas gali sumažinti poreikius visiems; gali būti daromi specialūs konkrečioms darbuotojų grupėms arba atskiriems asmenims skirti ergonominių sąlygų pakeitimai;
- sveikatos puoselėjimas darbo vietoje turėtų būti vykdomas atsižvelgiant į amžių ir lytį;
- vyresniems asmenims, kurie gali turėti sveikatos sutrikimų arba slaugos įsipareigojimų, ypač svarbu, kad darbo laikas būtų lankstus. Šiuo požiūriu taip pat labai svarbi socialinė politika;
- reikėtų pasirūpinti, kad darbuotojai nuolat atnaujintų savo įgūdžius ir žinias, o mokymo metodai būtų pritaikyti įvairių amžiaus grupių asmenims;
- įgyvendinant mokymosi visą gyvenimą požiūrį, taip pat turi būti puoselėjamos „sveikos mokyklos“ ir skatinamas švietimas apie rizikos veiksmus dar mokyklose; siekiant užtikrinti, kad darbas būtų tvarus, nepaprastai svarbu vykdyti jaunesnių darbuotojų traumų ir ligų prevenciją;
- įgyvendinant reabilitacijos priemones, daugiausia dėmesio turėtų būti skiriama galimybių grįžti į darbą užtikrinimui; tarpdisciplininės ankstyvosios intervencijos priemonės – ypač svarbios;
- kuriant darbo vietą, turėtų būti atsižvelgiama į su lytimi ir amžiumi susijusius aspektus;

- konkrečiam sektoriui arba darbo vietai pritaikytos priemonės turėtų būti įgyvendinamos atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes; daugelis priemonių, skirtų darbo krūviui tam tikruose sektoriuose mažinti, būtų naudingos visiems atitinkamame sektoriuje dirbantiems asmenims.

DSS sistemų rėmimas siekiant puoselėti tvarų darbą

Reikia veiksmingų DSS sistemų, kurias taikant būtų galima puoselėti tvarų darbą. Tokios sistemos apima teises ir jų vykdymo užtikrinimo priemones; įmonėms ir organizacijoms skirtas paslaugas, pvz., profesinės sveikatos paslaugas; paskatas; informuotumo didinimą ir kampanijas; žinias ir sprendimus; tinklaveiką siekiant keistis gerąja patirtimi bei darbdavių ir darbuotojų bendradarbiavimą. Būtų galima į darbo inspekcijos strategiją ir praktiką įtraukti įvairovės aspektus, suteikiant jai tinkamų priemonių ir praktinės patirties, kad, vykdydama veiklą, ji prisitaikytų prie darbuotojų įvairovės.

Šioje ataskaitoje taip pat nagrinėjamos esamos kliūtys, trukdančios puoselėti tvarų darbą; pvz., dažnai mažų įmonių darbuotojų ir laikinųjų darbuotojų galimybės naudotis profesinės sveikatos paslaugomis, taip pat sveikatos priežiūros ir stebėsenos bei reabilitacijos paslaugomis yra ribotos. Šis klausimas turėtų būti sprendžiamas, kadangi galimybė naudotis šiais ištekliais nepaprastai svarbi siekiant užtikrinti darbuotojų fizinę ir psichikos gerovę ir taip pailginti darbingą amžių.

Integruoto požiūrio į politikos formavimą svarba

Kadangi įvairių poveikį darančių veiksmų sąveika darbo vietoje ir už jos ribų yra sudėtinga, siekiant remti darbuotojus per visą jų darbingą amžių, labai svarbu taikyti integruotą požiūrį į politikos formavimą, kurio laikantis atsižvelgiama į visus poveikį darančius veiksmus, taip pat labai svarbu suteikti darbuotojams paramą, jei ankstyvas išėjimas į pensiją neišvengiamas. Visų pirma reikalingas DSS, užimtumo, švietimo, visuomenės sveikatos ir socialinės apsaugos tarnybų bendradarbiavimas.

Nepakanka tyrimų

Užtikrinus geresnį DSS valdymą siekiant sumažinti riziką ir palengvinti visų darbuotojų, ypač vyresnių, darbą, būtų galima iš esmės padidinti darbo tvarumą. Nors ataskaitoje nustatyti su amžiumi susiję pokyčiai ir darbo poveikis, taip pat šio poveikio mažinimo būdai, reikia geriau išnagrinėti DSS intervencijos priemonių veiksmingumą ir būdus, kuriais būtų galima visiems užtikrinti tvarų darbą (ypač kalbant apie daug pastangų reikalaujantį darbą). Siekiant užtikrinti, kad, sulaukę pensinio amžiaus, darbuotojai vis dar būtų sveiki, šiose srityse reikia atlikti daugiau tyrimų, taip pat reikia papildomai ištirti darbingo amžiaus pailginimo pasekmes.

Papildoma informacija

Ataskaita anglų kalba paskelbta EU-OSHA interneto svetainėje adresu <https://osha.europa.eu/lt/tools-and-publications/publications/safer-and-healthier-work-any-age-ageing-workforce-implications/view>.

Liuksemburgas, Europos Sąjungos leidinių biuras, 2017 m.

© Europos darbuotojų saugos ir sveikatos agentūra, 2017 m.

Leidžiama atgaminti nurodžius šaltinį.

² Eurofound (2015 m.), „Pirmosios išvados. Šeštasis Europos darbo sąlygų tyrimas“.